

Ἡ στάση τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐναντι τῆς φιλοσοφίας στὸν κε' λόγο

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Γ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ

Ὁ λόγος τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζινοῦ Εἰς Ἦρωνα τὸν Φιλόσοφον ἐκφωνήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη (μεταξὺ τῶν μηνῶν Μαρτίου - Ἀπριλίου¹) κατὰ τὸ ἔτος 379². Σὲ αὐτὸν ἐγκωμιάζεται ὁ συγκεκριμένος φίλος τοῦ Ἱεράρχη, διαγράφεται τὸ πρότυπο τοῦ Χριστιανοῦ φιλοσόφου ὡς ἐρημίτη στὸν βίον καὶ καρτερικὸν στὰ δεινά, καὶ ἐκτίθεται ἡ πίστη γιὰ τὸν Τριαδικὸ Θεὸ στὴν ὁλότητά της, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ Τριαδικὰ πρόσωπα.

Ἦρων ἦταν τὸ κατὰ κόσμον ὄνομα τοῦ κυνικοῦ φιλοσόφου Μαξίμου τοῦ Ἀλεξανδρέως, ὁ ὁποῖος ἀνῆκε, εἰδικότερα, στὴ σχολὴ τοῦ νεοκυνισμοῦ καί, ὅταν ἤλθε στὴν Κωνσταντινούπολη, συνδέθηκε μὲ φιλία μὲ τὸν Γρηγόριον³. Εἶχε ἀσπασθεῖ τὸν Χριστιανισμό καὶ εἶχε ὑποστῆ πολλὰ καταδίκες καὶ ἐξορίες, τίς ὁποῖες παρουσίαζε ὡς δεινοπαθήματα γιὰ χάρι τῆς πίστεως, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀφελκύσει τὴ συμπάθεια πολλῶν, ὅπως καὶ τὸν δημόσιο ἔπαινον ἀπὸ τὸν Ἱεράρχη, πού ἀγνοοῦσε τὴν πίκρα μὲ τὴν ὁποία θὰ τὸν πότιζε μετὰ ἀπὸ λίγο ὁ ἐπαινούμενος φιλόσοφος⁴ (γιὰ τὴ διαγωγή ἐκείνη ἐκφώνησε ἄλλο λόγο τιτλοφορούμενο *Εἰς ἑαυτὸν, ἐξ ἀγροῦ ἐπανήκοντα μετὰ τὰ κατὰ Μαξίμου*)⁵.

---

1. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Γ. ΣΤΥΛ., Σχεδιάγραμμα ἐπιγραμματικὸ τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου, ἐν: *Συνέδριον Πατερικῆς Θεολογίας, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος*, ἐκδ. Ἀρμός, ἄ.χ., σελ. 195.

2. ΓΡ. ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Ἔργα, τόμος 3, Πατερικαὶ ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» (ἐφεξῆς Ε.Π.Ε.), Θεσσαλονίκη 1976, Εἰσαγωγή Παναγιώτου Παπαευαγγέλου, σελ. 13. Οἱ πληροφορίες τῆς ὅλης παραγράφου προέρχονται ἀπὸ τὴν Εἰσαγωγή.

3. ΠΕΛΕΓΡΙΝΗ ΘΕΟΔΟΣΗ, *Λεξικὸ τῆς Φιλοσοφίας*, ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα³, Ἀθήνα 2005¹, σελ. 982 καὶ ΠΑΠΑΕΥΑΓΓΕΛΟΥ, Εἰσαγωγή, ὁ.π., σελ. 13-14.

4. ΠΑΠΑΕΥΑΓΓΕΛΟΥ, Εἰσαγωγή, ὁ.π., σελ. 13-14.

5. Ὁ.π., σελ. 14. Ὁ ἄλλος Λόγος (ΚΣΤ') εὑρίσκεται ἐν: P.G. 35, 1228-1252 καὶ Ε.Π.Ε. 2, σελ. 194-221.

Ὁ Κυνισμὸς ἀνῆκε στὶς καλούμενες «μικρότερες σωκρατικὲς σχολές», ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν μαθητὴ τοῦ Σωκράτη Ἀντισθένη, οἱ ἐκπρόσωποί του εἰσηγοῦνταν τὴν καταπολέμηση τῶν ἐπιθυμιῶν, ἀδιαφοροῦσαν γιὰ τὸ χρεῖμα, «διακίρυσσαν τὴν ἀξία τῆς κοινοκτημοσύνης καὶ κατήγγειλλαν τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ προβάλλοντας, ἀντὶ τοῦ τελευταίου αὐτοῦ, ὡς ἰδανικὴ κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου τῆ διαβίωσής του στὴ φύση. Ἡ κυνικὴ σχολὴ δὲν περιορίστηκε στὰ ὄρια μιᾶς τυπικῆς διδασκαλίας ἀλλὰ ἔλαβε τὶς διαστάσεις μιᾶς εὐρέως διαδεδομένης κοινωνικῆς ἰδεολογίας»⁶.

Γιὰ τὸν Ἡρώνα ὁ Γρηγόριος λέγει πῶς, ἀντὶ νὰ ἐφησυχάσει στὴν ἐπιφανειακὴ καὶ ἐπιδεικτικὴ θύραθεν φιλοσοφία, προτίμησε τὴν «ταπεινὴ μὲν τῷ φαινομένῳ, ὑψηλὴ δὲ τῷ κρυπτομένῳ καὶ πρὸς Θεὸν ἄγουσα» Χριστιανικὴ (Ε.Π.Ε., τόμ. 3, κεφ. 4, σελ. 256, στίχ. 22-24) καὶ ὅτι, μεταξὺ τοῦ Ἀναχωρητισμοῦ (ὡς τοῦ ιδεώδους τρόπου ζωῆς αὐτῆς) καὶ τῆς θύραθεν, ἀκολούθησε ὡς φιλόσοφος τὴ μέση ὁδὸ, δηλαδή ἀπὸ τὴν Κυνικὴ κράτησε τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἐξωτερικὸ σχῆμα, ἐνῶ ἀπὸ τὴ Χριστιανικὴ τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ περιεχόμενο⁷.

Ὁ Ἱεράρχης ἀρχεται τοῦ Λόγου λέγοντας ὅτι ὁ Ἡρώνας εἶναι «φιλόσοφος», ἐνῶ ὁ ἴδιος τῆς «σοφίας θεραπευτής»⁸ (διάκονος, ὑπηρέτης), δηλαδή ὡς Κληρικὸς καὶ Θεολόγος, ὑπηρετεῖ τὸ Δεύτερο Πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, τὸν Υἱὸ καὶ Λόγο τοῦ Πατρὸς, τὸν «Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν», κατὰ τὸν ἀπόστολο Παῦλο⁹. Ἡ ἐτερότητα ὁμοῦ τῶν δύο ὄχι μόνον δὲν εἶναι ἀντιθετικὴ, ἀλλὰ συνεργασιακὴ, ὅταν κινεῖται στὸ κοινὸ ἀνθρωπολογικὸ ὑπέδαφος τῆς δημιουργίας τῶν ἀνθρώπων ὡς λογικῶν ὄντων, τὰ ὅποια σπεύδουν μὲ τὸν λόγο στὸ Λόγο τοῦ Πατρὸς: «λογικοὶ γεγονότες καὶ διὰ λόγου πρὸς Λόγον σπεύδοντες»¹⁰. Πρέπει νὰ φιλοσοφοῦμε ἢ νὰ τιμᾶμε τὴ φιλοσοφία, ἂν δὲν

6. ΠΕΛΕΓΡΙΝΗ, ὁ.π., σελ. 345.

7. ΠΑΠΑΕΥΑΓΓΕΛΟΥ, ὁ.π., σελ. 14-15. Γιὰ τὶς σχέσεις Φιλοσοφίας καὶ Θεολογίας στὸν Ναζιανζηνὸ πρὸβλ. τὶς εἰσηγήσεις στὸ ἀναφερθὲν συνέδριο τῶν: ΚΩΣΤΑ ΔΕΛΗΚΩΣΤΑΝΤΗ, *Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καὶ τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων Χριστιανισμοῦ καὶ Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας*, σελ. 79-105 καὶ ΜΠΕΓΖΟΥ ΜΑΡΙΟΥ, *Φιλοσοφία καὶ Θεολογία στὸν Γρηγόριο Ναζιανζηνό*, σελ. 107-132. Ἀκόμη, ΤΑΤΑΚΗ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας στὴ Χριστιανικὴ σκέψη*, ἐκδόσεις τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν, ἀρ. 111, Ἀθήνα 1960, *Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς*, σελ. 171-175 καὶ ΦΛΩΡΟΦΕΚΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *ἔργα*, 7, οἱ Ἀνατολικοὶ Πατέρες τοῦ τετάρτου αἰῶνα, μτφρ. Παναγιώτου Κ. Πάλλη, ἐκδ. Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1991, *Ἡ θέση τοῦ Γρηγορίου γιὰ τὸ «φιλοσοφεῖν»*, σελ. 186.

8. Ε.Π.Ε., τόμ. 3, κεφ. 1, σελ. 250, στίχ. 5-6.

9. Α΄ Κορινθίους, 1, 12.

10. Ε.Π.Ε. 3, 1, 250, 10-11.

θέλομε νὰ ἐκπέσομε ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τὸ καλὸ, οὔτε νὰ κατηγορηθοῦμε γιὰ ἀπερικοπή («ἀλογίαν»)¹¹. Ὁ Γρηγόριος, παρὰ τὴ στέρεη τοποθέτησή του, διακατέχεται ἀπὸ μετριοπάθεια, ἐκδηλωτικὴ τοῦ ἀρχεγόνου φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ ὡς «θαυμάζειν», ὅτι δηλαδὴ θὰ φιλοσοφήσει τουλάχιστον θαυμάζοντας τὸν συγκεκριμένο φιλόσοφο¹² («Ἄς μὴν λησιμονεῖται πὼς ἡ κυνικὴ Σχολή, μεταξὺ τῶν ἄλλων Σχολῶν, προέρχεται ἀπὸ τὸν θαυμασμὸ τοῦ Ἀντισθένη πρὸς τὸν δάσκαλό του Σωκράτη, ὁ ὁποῖος ἔστρεψε τὴν προηγούμενη φιλοσοφικὴ πορεία ἀπὸ τὴ φύση στὸν ἄνθρωπο»¹³).

Ἐπιδοκιμάζοντας τὰ διανοητικὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ ἀποδέκτη τῆς ὁμιλίας, ὁ Ἱεράρχης χαρακτηρίζει τὴ φιλοσοφία «δέσποιναν τῶν παθῶν», ἡ ὁποία «τῶ καλῶ προσβαίνει νεανικῶς καὶ ἀπὸ τῆς ὕλης τέμνεται, πᾶν διαξυευχθῆναι τῆς ὕλης· καὶ τῶν ὀρωμένων κατεξανίσταται, μεγέθει φύσεως καὶ προαιρέσεως εὐγενεία, τοῖς ἐστῶσι προσθεμένοις»¹⁴. Τὴν ὀνομάζει δηλαδὴ κυρίαρχη τῶν παθῶν (μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀριστοκρατίας τοῦ πνεύματος), ὀδηγοῦσα, μὲ τρόπο ἀποφασιστικὸ (μὲ νεανικὴ ὀρμή), στὸ καλὸ, ἀποκόπτουσα ἀπὸ τὴν ὕλη προτοῦ νὰ συμβεῖ ὁ θάνατος καὶ ἐπαναστάτρια ἐναντίον ἐκείνων ποὺ φαίνονται, μὲ ὄπλα τὴ δύναμη τῆς φύσεως καὶ τὴν εὐγενικὴ προαίρεση, ὥστε ὁ ἀσκούμενος σὲ αὐτὴ νὰ ἐνταχθεῖ στὸς ὀρθοφρονοῦντες. Αὐτοκυριαρχία, νεανικὸ πάθος γιὰ τὸ ἀγαθὸ, μελέτη θανάτου εἰσάγουσα στὴν ὑπέρβαση καὶ ὀρθοφροσύνη παραμένουν ἀναπαλλοτρίωτα χαρακτηριστικά.

Ὁ ἰδιόρρυθμος φιλοσοφικὸς τρίβωνας καὶ τὸ βαθὺ γένειο ἦταν τὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα τῶν φιλοσόφων τῆς ἐποχῆς¹⁵. Ὁ Ἦρων ἀκολούθησε τὴ μέση ὁδὸ, ἡ ὁποία εὗρισκετο μεταξὺ τῆς ἀλαζονείας τῶν Ἑθνικῶν φιλοσόφων (τῆς ἐπιδεικνυομένης μὲ τὰ παραπάνω ἐξωτερικὰ γνωρίσματα) καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας: «Μέσην τινὰ χωρεῖ τῆς τε ἐκείνων ἀλαζονείας καὶ τῆς ἡμετέρας σοφίας καὶ τῶν μὲν τὸ σχῆμα καὶ τὴν σκηνήν, ἡμῶν δὲ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ὕψος φιλοσοφεῖ»¹⁶. Γι' αὐτὸ, τὴν Περιπατητικὴ σχολὴ καὶ τὴν Ἀκαδημία, τὴ σεβαστὴ Στωϊκὴ φιλοσοφία καὶ τὴ φυσικὴ ἠθικὴ τοῦ Ἐπικούρου (μὲ τὰ άτομα καὶ τὴν ἡδονή) «ἐρίω στέψας, ... ὡς πορρωτάτω πέμπει καὶ ἀποκρούεται. Κυνικῆς

11. Ε.Π.Ε. 3, 1, 250, 8-10.

12. Ε.Π.Ε. 3, 1, 250, 7-8.

13. ΤΑΤΑΚΗ Β.Ν., *Ὁ Σωκράτης. Ἡ ζωὴ του. Ἡ διδασκαλία του*, ἐκδ. «Ἀστὴρ», Ἀθήνα 1975², σελ. 56-65.

14. Ε.Π.Ε. 3, 4, 256, 15-19.

15. Ε.Π.Ε. 3, σελ. 256, σχ. 2, πρὸβλ. καὶ σελ. 14 στὴν Εἰσαγωγή στὸν λόγο.

16. Ε.Π.Ε. 3, 5, 258, 26. 260, 1-2.

δὲ τὸ μὲν ἄθεον διαπύσας, τὸ δὲ ἀπέριπτον ἐπαινέσας»¹⁷. Ὁ Ἡρων ἔτσι καταργεῖ τὴν αὐθάδεια τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ τὴν «ἀπειροκαλίαν» ὀρισμένων ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς μὲ τὴν ἐνδυματολογικὴ συμπεριφορὰ του, δείχνοντας πὼς ἡ εὐσέβεια δὲν κρίνεται ἀπὸ τὰ μικρὰ, οὔτε ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τὴν κατήφεια, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ψυχικὴ σταθερότητα, τὴν καθαρότητα τοῦ νοῦ καὶ τὴ γνήσια ροπή πρὸς τὸ καλὸ, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση, τὴν ἀπομόνωση καὶ τὴ συναναστροφή· σημασία ἔχει πὼς οἱ φιλοσοφοῦντες Χριστιανοὶ ἰδιωτεύουν μέσα στὸ σύνολο καὶ φιλοσοφοῦν μεταξὺ ἄλλων πού δὲ φιλοσοφοῦν («ιδιάζοντες ἐν τῷ κοινῷ καὶ φιλοσοφοῦντες ἐν οὐκ φιλοσοφοῦσιν»), ὁπότε ἀποφεύγουν τὶς φανταστικὲς πολιτεῖες (ἐννοώντας τὴν πλατωνικὴ), ὀρισμένες διανοητικὲς κατηγορίες, ἀναμειξίεις καὶ ἀναλύσεις (ἐννοώντας κυρίως τὸν Ἀριστοτέλη), τὰ κατὰ τύχην συμβαίνοντα καὶ τὰ «παρασυμβάματα» (ἐννοώντας τὸν Χρῦσιππο) καὶ τὶς ἀστρονομικὲς διαπλοκὲς, πού ἐφευρίσκονται ἐναντίον τῆς θείας Πρόνοιας¹⁸.

Ἡ πρώτη ἀπὸ τὶς εὐεργεσίεις τῆς φιλοσοφίας εἶναι ὁ ἔπαινος τῶν Καλῶν, γιὰτὶ ὁ ἔπαινος προκαλεῖ ζῆλο, ὁ ζῆλος ἀρετὴ καὶ ἡ ἀρετὴ μακαριότητα, ἡ ὁποία εἶναι τὸ ὑψηλότερο ἀπὸ τὰ ἐπιθυμητὰ καὶ ἐκεῖνο πρὸς τὸ ὁποῖο κατευθύνεται κάθε σπουδαίου κίνηση¹⁹. Γιὰ τὸν Γρηγόριο ἡ σύνδεση ἠθικῆς καὶ φιλοσοφίας εἶναι θετικὴ καὶ ἄρρηκτη, ὑπενθυμίζουσα τὴν πρόταξη τῶν Κυνικῶν στὸ ἔμπρακτο, τὴ σωκρατικὴ στροφή ἀπὸ τὴ φύση στὸν ἄνθρωπο, ὅπως ἐπίσης τὴν πρόσδεση τῆς ἠθικῆς στὸν ὄντολογικὸ προβληματισμὸ (Ἡ πρόταξη τῆς ἠθικῆς στὴ σύγχρονη διανόηση εἶναι γεγονός, ἀλλὰ μὲ λειτουργιστικὸ πρόσημο καὶ ἀτομοκρατικὴ παρενέργεια, ὁπότε ἀπαιτεῖται βαθύτερη - ὄντολογικὴ παρέμβαση, σύμφωνα μὲ τὴν πρόταξη τοῦ Ἱεράρχη).

Ποιὸ εἶναι τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐπαίνου πρὸς τὸν Ἡρώνα; Ὅτι ἔχει περιφρονήσει τὶς ἀπολαύσεις, τὴν περιουσία καὶ τὴν ἐξουσία· δηλαδὴ τὴν ἀπόλαυση «ὡς πρῶτην κακοπάθειαν (ταλαιπωρία)», τὴν περιουσία «ὡς ἐσχάτην πε-

17. Ε.Π.Ε. 3, 6, 260, 3-7. Ὁ Γρηγόριος, προτάσσοντας τὴν ἠθικὴ φιλοσοφία ἐναντι κάθε ἄλλης δραστηριότητος, μέμφεται καὶ «τῆς Ἀντισθένης ἀλαζονείας καὶ τῆς Διογένους ὀσοφίας καὶ τῆς Κράτητος κοινογαμίας». (Ε.Π.Ε. 3, 7, 264, 2-4).

18. Ε.Π.Ε. 3, 6, 260, 9-18, 23. 262, 1-6. Γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ τῆς προελεύσεως τῶν φιλοσοφικῶν ἀπόψεων πρβλ. Β. ΤΑΤΑΚΗ, ὅ.π., σελ. 173 καὶ τὰ σχόλια 2-5 τοῦ ΠΑΠΑΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ἐν Ε.Π.Ε., 3, ὅ.π., σελ. 262-263, ὅπου, γιὰ τὸ παρασύμβαμα, σημειώνει: «τὸ ἀπρόσωπον ρῆμα, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο ὡς ἀτελὲς κατηγορούμενον».

19. Ε.Π.Ε. 3, 1, 250, 18-21.

νίαν» και τὴ δύναμη ὡς ἀδυναμία γιὰ τὴν ἄνω ζωὴ, «διαπτύει καὶ ἀποπέμπεται»· καὶ αὐτὰ ὄχι ὡς αὐτοσκοπὸ, ἀλλὰ γιὰτὶ δὲν ὑπάρχει κανένα τέτοιου εἶδους ἀγαθὸ, τὸ ὁποῖο νὰ κάμνει καλλίτερους αὐτοὺς ποὺ τὸ κατέχουν, ἐνῶ ἀντίθετα, ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον, τοὺς κάμνει χειρότερους καὶ δὲν παραμένει μέχρι τέλους σὲ ὅσους τὸ ἔχουν²⁰.

Τὸ πρότιστο χρέος τοῦ φιλοσόφου εἶναι ἡ υπεράσπιση τῆς πίστεως ἀπέναντι τοὺς ἄρχοντες, ἡ θαρραλέα ἀντιμετώπιση τῶν βασιλέων, σύμφωνα καὶ μὲ τὸν Δαυῖδ, ὁ ὁποῖος μιλοῦσε ἐναντίον βασιλέων καὶ δὲν ἐντρέπετο, ἡ προσπάθεια περιορισμοῦ τοῦ παραλογισμοῦ τῶν ταρασσομένων δήμων καὶ τῆς ἐξουσίας τῶν ὀργισμένων ἀρχόντων («δυναστῶν ἐξουσίαν ἀγριαινόντων»· ἀκόμη, ἡ διευθέτηση τῆς ἀκαταστασίας ἀπὸ τις οἰκογενειακὲς ἔριδες, ὁ ἔλεγχος τῆς τραχύτητας τῶν ἀπαιδευτῶν, τῆς ὑπερηφάνειας τῶν μορφωμένων, τῆς ἐπάρσεως τοῦ πλοῦτου, τῆς ἀχαριστίας τοῦ κορσεμοῦ, τῆς κακουργίας τῆς φτώχειας, τῆς παραφορᾶς τοῦ θυμοῦ (ποὺ κάμνει τὸ νοῦ νὰ παραλογίζεται), τῆς ὑπερβολικῆς ἡδονῆς καὶ τῆς ἀσυγκράτητης φαιδρότητας· ἐπίσης, ὀφείλει νὰ παύει τὸ στενάχωρο τῆς λύπης, τίς ἐκτροπὲς τῆς νεότητος, τὴ δειλία τῶν γηρατειῶν, τὴ μοναξιά τῆς χηρείας καὶ τὴν ἀπογοήτευση τῆς ὀρφάνιας²¹.

Ὁ Ἱεράρχης δηλαδὴ προτάσσει τὸ φιλοσοφικὸ πρότυπο τοῦ Homo Universalis (προκαταλαμβάνοντας τὴν Ἀναγέννηση) μὲ δραστικὴ κατεύθυνση. Ὡς ἀπαρχὴ τοῦ χρέους θέτει τὴν υπεράσπιση (ὁμολογία) τῆς πίστεως ἐναντι τῶν ἀρχόντων, δοθέντος ὅτι: α) κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἀρειανικῶν ἐρίδων ὁ Ἦρων συνελήφθη καὶ ὑπεβλήθη σὲ βασανιστήρια, τὰ ὁποῖα ὑπέμεινε μὲ κυνικὴ καρτερία καὶ, ὅταν ἐξορίσθηκε, δὲν ἔπαυσε νὰ διδάσκει, νὰ ὀδηγεῖ στὴν πίστη καὶ νὰ ἀποκαθαίρει δεισιδαιμονίες²²· β) τὸ ὁμολογιακὸ μῆνυμα προκύπτει ὡς ἀντίδοση στὸ ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι λογικοὶ καὶ μὲ τὸν λόγο σπεύδουν πρὸς τὸν Υἱὸ καὶ Λόγο τοῦ Θεοῦ²³. γ) τὰ φιλοσοφικὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς εἶχαν θρησκευτικὸ χαρακτῆρα²⁴. Ἄλλες προτασσόμενες πτυχὲς τοῦ χρέους εἶναι ἡ διαπαιδαγώγηση ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων, ἡ διευθέτηση οἰκογενειακῶν, μορφωτικῶν καὶ οἰκονομικῶν συμπεριφορῶν, θεμάτων χαρακτῆρα καὶ βιοτῆς, ἡλι-

20. Ε.Π.Ε. 3, 4, 256, 9-15.

21. Ε.Π.Ε. 3, 7, 262, 9-18.

22. Εἰσαγωγή, Ε.Π.Ε. 3, σελ. 15-16.

23. Ε.Π.Ε. 3, 1, 250, 8-11.

24. Πρὸβλ. τὴν Εἰσαγωγή τοῦ Α.Η. ARMSTRONG στὸ ἔργο τοῦ Α.С. LLOYD. *Οἱ Ἰσχυροὶ Νεοπλατωνικοί*, ἐκδ. Ἐνάλιος, μτφρ. Ν. Παπαδάκη καὶ Μ. Κόφφα, Ἀθήνα 2006, σελ. 19.

κιακῶν κ.ο.κ. Πρόκειται για ἐνδιαφέρον συμπεριληπτικὸ τῶν δημοσίων καὶ τῶν ἰδιωτικῶν, τῶν ὑπαρξιακῶν καὶ τῶν τρεχόντων τῶν ἀνθρώπων (τὸ ὁποῖο, στὴ σύγχρονη πολυπλόκαμη ἐπιστημονικὴ ἀνάπτυξη, συνθέτει τὸ ὑπόστρωμα τῆς διεπιστημονικότητας, τῆς κριτικῆς δραστηριότητας καὶ ἀναρριπίζει τὸ πνεῦμα τῆς προφητείας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καθὼς καὶ τὸ προφητικὸ ἀξίωμα πὺ λαμβάνει μὲ τὸ Βάπτισμα τὸ μέλος τῆς Ἐκκλησίας).

Ὡς πρὸς τὴν προάσπιση τῆς πίστεως, ὁ Γρηγόριος προτρέπει τὸν Κυνικὸ φιλόσοφο νὰ καταλύει τὴ δεισιδαιμονία τῶν παγανιστῶν, τὴν πολύθεη ἀθεΐα τους, τὶς παλαιᾶς καὶ τὶς νέες θεότητες τους, τοὺς αἰσχροὺς μύθους καὶ τὶς ἀκόμη πιὸ ἀνήθικες θυσίες, ὅπου, ὅπως ὑποστήριξε καὶ κάποιος παγανιστῆς, μὲ πηλὸ καθαρίζουν τὸν πηλὸ («πηλῶ πηλὸν καθαιρόντων»), ἐννοώντας τὰ σώματα τῶν ἀλόγων ζώων, τὰ μεγαλοπρεπῆ τους ὁμοιώματα καὶ τὰ ἀπρεπῆ τερατολογήματα· γιατί, ἂν μὲ αὐτὰ προσδιορίζουν τὸ θεῖο, τότε πρόκειται γιὰ δεισιδαιμονία· καί, ἂν αὐτὰ τὰ παραβάλλουν πρὸς τὸ θεῖο, τότε πρόκειται γιὰ μωρία²⁵.

Ὁ Ναζιανζηνὸς τὸν ἐμπλακέντα, ὅπως ἔχει ἀναφερθεῖ, στὶς ἀρειανικὲς ἔριδες Ἦρωνα τὸν προτρέπει στὴν κατάλυση τῶν ἐξεγέρσεων τῶν αἰρέσεων καὶ μάλιστα μὲ περισσότερη θέρη, μιᾶς καὶ ἔχει πάθει ἀπὸ αὐτῆς («καὶ τοσοῦτω θερμότερον, ὅσῳ πέπονθας»), γιατί «Γενναιότερον... ἐκ τοῦ ποθεῖν τὸ φιλόσοφον», ἀφοῦ ἐνδυναμώνεται ἀπὸ τοὺς κινδύνους, ὅπως τὸ πυρωμένο σίδηρο ἀπὸ τὸ παγωμένο νερό²⁶. «Οὐδὲν γὰρ οὕτω νικᾷ τὸν διώκοντα, ὡς προθυμία τοῦ πάσχοντος»²⁷.

Τέλος, σχετικὰ μὲ τὴ διάκριση τῆς νόθας ἀπὸ τὴ γνήσια σοφία, προτείνεται ὁ ἔλεγχος τῆς πρώτης, ἐπειδὴ ἡ δυνατότητά της φθάνει μόνον ἕως τὶς διατυπώσεις, τὴν εὐγλωττία: «τῆς τῶν λόγων κομψείας ... ἢ μέγα φρονοῦσιν οἱ τὰ Ἑλλήνων φιλοσοφοῦντες»²⁸. «Δεῦρό μοι τῆς νόθου σοφίας ἔλεγγε, τῆς ἐν λόγῳ κειμένης καὶ δι' εὐγλωττίας γοητευούσης, ὑπὲρ δὲ τοῦτο μηδὲν διαρθῆναι, μήτε δυναμένως, μήτε θελούσης»²⁹. Ὁ Γρηγόριος δὲν φοβᾶται τὴ φιλοσοφία, ἀλλὰ τὴ σοφιστεία καὶ αὐτὸ καταφαίνεται στὸ ἐξῆς παράθεμα: «Ἐν δίδασκε φοβεῖσθαι

25. Ε.Π.Ε. 3, 15, 280, 5-12.

26. Ε.Π.Ε. 3, 15, 280, 17-20.

27. Ε.Π.Ε. 3, 3, 254, 8-9.

28. Ε.Π.Ε. 3, 4, 258, 2-3.

29. Ε.Π.Ε. 3, 2, 252, 1-5.

μόνον, τὸ λύειν τὴν πίστιν ἐν τοῖς σοφίσμασιν. Οὐ δεινὸν ἤττηθῆναι λόγῳ, οὐ γὰρ πάντων ὁ λόγος· δεινὸν δὲ ζημιωθῆναι θεότητα, πάντων γὰρ ἡ ἐλπίς»³⁰.

Ὁ Ἱεράρχης τὸ ὄριο φιλοσοφίας - θεολογίας δὲν τὸ ἐντοπίζει μεταξὺ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνελευθερίας, ἀλλὰ μεταξὺ ἀλήθειας καὶ ἀναλήθειας, γνησιότητας καὶ ψεύδους, αὐθεντικότητας καὶ κίβδηλου³¹. Ἀκολουθεῖ τὴν ἐκλεκτικὴν μέθοδο τῶν Πατέρων, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν ἀείμνηστο Ν. Νησιώτη: «προέρχεται ἐκ τῆς σχετικοποιήσεως πάσης ἀπολύτου φιλοσοφικῆς ἀρχῆς καὶ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς προσωπικῆς μετοχῆς εἰς τὸν Λόγον, ὅστις γίνεται Ἀλήθεια μόνον διὰ ζωῆς. Ἡ φιλοσοφία χωρὶς νὰ καταργηθῆ ἔγινε οὕτω δι' αὐτοὺς σύντροφος διαλόγου πρὸς ἐσωτερικὴν μεταμόρφωσιν ἑαυτῶν καὶ ὀλοκλήρου τοῦ περὶ αὐτοὺς κόσμου... Ἡ ἐκλεκτικότητα, ἐνταῦθα, συνίσταται εἰς τὴν πρόταξιν (μετὰ τὴν προσωπικὴν ἀποκάλυψιν) τῶν κατηγοριῶν ζωῆς. Πρὸ τῶν λογικῶν τοιούτων, ἀλλ' ἄνευ ἀρνήσεως τῶν τελευταίων».

Ἀξιοθαύμαστο εἶναι ὅτι ὁ Γρηγόριος ἀπὸ ἓνα ἱστορικοκοινωνικὸν σύμπτωμα καταλήγει σὲ μία πνευματικὴ κατάσταση καὶ θεολογικὴ ἐκδήλωση. Ἐννοεῖται τὸ θέμα τῆς εὐγενείας, στὸ ὁποῖο εἶχε μεγάλη εὐαισθησία, γιατί μία ἀπὸ τὶς κατηγορίες πού δέχθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀρειανοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀφοροῦσε τὴν καταγωγή του ἀπὸ τὴν ἀσήμαντὴ πόλιν τῆς Ναζιανζοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐκφώνηση λόγου, ὅπου τὴν εὐγένεια τῆς καταγωγῆς τὴν τοποθετεῖ σὲ ἐντελῶς διαφορετικὴ βάση: στὴν πρὸς τὸ «πρῶτον ἀγαθόν» καὶ «ἀρχέτυπον» στροφή καὶ ροπή³³.

Στὴν Ὁμιλία λέγεται ὅτι τὸ περιεχόμενο πού ἀποδίδει αὐτὸς καὶ ὁ Ἥρων στὴν εὐγένεια εἶναι διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο πού νομίζουν οἱ πολλοί, ἀφοῦ δὲν προέρχεται ἀπὸ τοὺς μύθους καὶ τοὺς τάφους καὶ τὴν πρὸ πολλοῦ σαπισμένη ὑπερηφάνεια· οὔτε σχετίζεται μὲ ἐκείνη πού ἀποκτᾶται ἀπὸ τὴ συγγένεια καὶ τὶς σπουδές, τὴν ὁποία χαρίζουν οἱ νύχτες καὶ τὰ χέρια τῶν βασιλέων (πού ἴσως δὲν εἶναι κἄν εὐγενεῖς καὶ ἀπονέμουν τοὺς τίτλους μὲ προσταγή, ὅπως ὅλα τὰ ἄλλα)³⁴.

30. Ε.Π.Ε. 3, 18, 286, 19-22.

31. ΜΠΕΓΖΟΥ Μ., ἐν: Συνέδριο Πατερικῆς θεολογίας, ὁ.π., σελ. 121.

32. ΝΗΣΙΩΤΗ Ν., *Φιλοσοφία τῆς θρησκείας καὶ Φιλοσοφικὴ θεολογία*, Ἀθήναι 1965, σελ. 48-49.

33. Ε.Π.Ε. 3, σελ. 254, σχ. 1.

34. «Εὐγένειαν δὲ λέγω, οὐχ ἦν οἱ πολλοὶ νομίζουσιν· ἄπαγε! Οὐ πρὸς ἡμῶν οὕτω θαυμάζειν, οὐδὲ φιλόσοφον, τὴν ἐκ μύθων καὶ τάφων ἀρχομένην καὶ πάλαι σεσηπυίας ὀφρῦος· οὐδὲ τὴν ἐξ αἱμάτων καὶ γραμμμάτων προσγινομένην, ἦν νύχτες χαρίζονται καὶ βασιλέων ἴσως οὐδὲ εὐγενῶν χεῖρες, προστασσόντων, ὥσπερ ἄλλο τι τὴν εὐγένειαν». Ε.Π.Ε. 3, 3, 254, 10-16.

Μία απόδειξη τῆς ἀληθινῆς εὐγένειας εἶναι ἐκείνη «ἣν εὐσέβεια χαρακτηρίζει καὶ τρόπος καὶ ἡ πρὸς τὸ πρῶτον ἀγαθὸν ἄνοδος, ὅθεν γεγόναμεν»³⁵. Ἐφόσον συμβαίνει αὐτὴ ἡ πνευματικὴ μεταστοιχείωση, τότε τὸ θεμέλιο εἶναι θεολογικὸ - Τριαδολογικὸ. «Ὅρίζουν δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν εὐσέβειαν, διδάσκων ἓνα μὲν εἰδένα Θεὸν ἀγέννητον· ἓνα δὲ γεννητὸν Κύριον, τὸν Υἱὸν· Θεὸν μὲν ὅταν καθ' ἑαυτὸν λέγεται, προσαγορευόμενον· Κύριον δὲ ὅταν μετὰ Πατρὸς ὀνομάζεται· τὸ μὲν διὰ τὴν φύσιν, τὸ δὲ διὰ τὴν μοναρχίαν. Ἐν δὲ Πνεῦμα ἅγιον, προελθὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἢ καὶ προϊόν· Θεόν, τοῖς νοητῶς νοοῦσι τὰ παρακείμενα»³⁶.

---

35. Ε.Π.Ε. 3, 254, 16-18.

36. Ε.Π.Ε. 3, 15, 280, 21-27.